

zachoval si nedotčenu svou vědeckou hrdost a lidskou integritu, že nikdy a v ničem neodpadl od svého základního přesvědčení o nezbytnosti mravního principu a demokratické tradice naší kultury jako součásti evropského vývoje, že vždy dovozoval, že bez těchto dvou žvlů se z politického národa s určitým mravním posláním v dějinách stane pouhá masa výrobců ocele a obilí, neschopná nést svůj úděl. To je Černého zásluha, jí zaujímá v našich duchovních dějinách jedinečné místo a je jejich velkou osobností. Sám za sebe, jsa jedním z těch, kdo pochopil až po letech bludnost „uhlířské víry“, zjednodušující nepřipustně složité vlnění historie a ochuzující lehkovážně národní kulturu o vyloučené hodnoty „cizorodého“ původu, vzdávám tomuto muži úctu především za jeho celoživotní statečnost a jasné zření k základnímu zákonu tvorby, jenž zní, že tvorba má být zdokonalováním *lidskosti*.

Černého *Paměti IV.* jsou mementem, varováním, že demokratickou „kulturu lze sfouknout jako svíčku“ (K. Lorenz) – a zbude na ni jen vzpomínka. Ale život oponuje takovému pesimismu: touha po duchovní svobodě je nezníčitelná a sebezáchovné síly v národě se po čase vždy podivuhodným způsobem znovu prosadí novou tvorbou s překvapivě novými kvalitami. V. Černý, znalec baroka, to jistě velmi dobře ví. Tento novozákonní tón naděje však už v závěru jeho *Pamětí* nezazněl a snad ani zaznít nemohl. Důrazněji ho nasadit je úkolem dalších generací.

(*Rozmluvy /Londýn/ 1985, č. 4, s. 199–206*)

ZATRACENÉ DĚJINY

Milan Šimečka

Dokud se paměť Václava Černého procházela spadaným listím starých dobrých časů, bylo to příjemné čtení. Říkal jsem si: studovat v Dijonu, to muselo být něco! Když se tatáž paměť začala přibližovat k časům, které už nebyly tak vzdálené, začala se vytrácet melancholická idyla. Nyní vydala paměť Václava Černého svědectví, které není už vůbec příjemným čtením.

Čtvrtý díl *Paměti*¹ se totiž dotýká nejbolestivějších míst našeho národního osudu: začíná smutnou přehlídkou poválečných nadějí a pak se důkladně vyzvteklá nad patologickými projevy národního života v letech 1948 až 1953. Potom už poměrně rychle projde pomalu se táhnoucí rekonvalescencí a zastaví se před rokem 1968. Pro mne je to už záznam paměti, která se alespoň zčásti kryje s mou pamětí, a ta moje paměť, mladší a jistě i hloupější, se začíná ošívát.

Moje zneklidnění neplyne, pravdaže, z pochybností o právech a formálních hodnotách této knihy. Není v ní snad ani jedna nudná stránka, setkávám se tu intimně s událostmi a lidmi, které jsem jako student okoukával jen zpozvdálí. Hned také vidím, že je to kniha psaná mozkiem, který se ničemu nevyhýbá, hledá zavile svá vysvětlení a opírá se o vzdělanost u nás dost vzácnou. Nemluvě o tom, že čeština se tu ozývá v téměř zapomenuté šíři, doplněná navíc ještě i francouzskými povzdechy.

Nepochybuji o právu jakékoliv paměti vzkřísit právě takovou skutečnost, která se do ní zapsala nejvýrazněji, a nestarat se přitom o cenzurní nátlak, který vychází z důvěry v nějakou objektivitu dějinných skutečností. Nevyslovuji se tedy *k pravdivosti*, protože pravdivost paměti není fyzikální pravdivostí volně padajícího předmětu. Václav Černý mi pravděpodobně ani nechce vnucovat mínění, že dějiny probíhaly přesně tak, jak jsou zaznamenány v jeho knize, vzkazuje mi pouze, že *jeho* dějiny byly takové a basta.

To, co mě zneklidňuje, je paměť sama, její povaha a její vztah k uplynulým dějům v české společnosti a v české kultuře. Přišel jsem na to, když mi večerní čtení *Paměti* Václava Černého několikrát odsunulo spánek. Zkoumal jsem poctivě svůj nepokoj a ptal se, zda neplyne snad z toho, že i mne staví paměť Václava Černého před soud za mé bolševické hříchy. Mé hříchy ovšem spočívají hlavně v nezralosti a hlouposti, a s těmi si musím poradit už sám. Mohl bych tedy klidně usínat a třeba se i těšit z toho, že zloba této paměti dopadá na jiné hlavy, a ne na mou. A přece je to právě tato zloba, jež mi nedopřeje klidu a nutí mě, abych se míchal do něčeho, z čeho nebudu mít ani radost, ani prospěch.

Beru samozřejmě do úvahy, že hněvivá paměť, o které je tu řeč, je pamětí zraněnou, věřím dokonce, že to, co Černého nejvíce bolí, není ani tak rána na vlastním těle, ale rána na národním osudu a osudu české kultury. Přesto mě děsí zvilost a nelítostnost, se kterou tato zraněná paměť rozdává údery na všechny strany, bez odstupů, bez shovívavosti a bez nadhledu. A hlavně bez odpuštění. Tuto mravní kategorii „radikálně socialistická“ paměť Václava Černého v dějinách nepřipouští, přestože

¹ Václav Černý: *Paměti IV*. Toronto, Sixty-Eight Publishers 1983.

právě bez ní jsou dějiny jen nekonečným řetězem krevní msty od začátku věků až podnes, zvláště pak naše milé dějiny.

Váhám říci, že tím hlavním, co mě na *Pamětech* Václava Černého odpuzuje, jsou slova. Měly by to být hlavně myšlenky, kterým upírám přesvědčivost, ale nemohu si pomoci, začíná to u slov. Vybírám z textu *Paměti* zcela náhodně několik charakteristik utkaných z takových slov:

„... nevychovaný lidový chasníček, lačný a zdatný břichopásek ... člověk ukrytý a zavilý, docházel svých cílů s jakýmsi zajiskřením potměšilé zlomyslnosti ... mladý muž ze zkomunizované pražské zlaté mládeže... samý učitel, výkvět českého podučitelství ... marná a prázdná figura v dokonalém uměleckém svrabu ... hadí muž ... krotká mlčenlivá pěnička ... prototyp nejhustěji smetanového patricijského snobismu, jedna z nejnedůstojnějších českých žen, matek a stařen tohoto století ... titěrný hebrejčik ... mstivci, šplhavci a nedonošenci zkažení protektorátní výchovou ... cikánské hordy, které nám Slováci poslali jako bratrskou výpomoc ... intrikán a úskočný potměšilec ... sebebopovlavší rektor a truchlivý tlučhuba...“ atd. atd. Čtenáři *Paměti* by mi mohli dosvědčit, že tato ornamentální výzdoba přídomků pro lidské bytosti není zlomyslně špendlíčkem vyhrabaná, že je to naopak pro celý text typické. Tato a podobná epiteta nejsou však vyhrazena jen komunistům a jejich poputčikům, jak by se mohlo zdát, tedy Drdovi, Řezáčovi, Pujmanové a jiným, ale i Demlovi, Peroutkovi, Hromádkovi, Zenklovi, emigrantům a vlastně skoro všem, kteří nestáli Černému po boku v jeho tichém pohrdání nad světem, v němž se rozpadaly utopické ctnosti českého vzdělance. Mohu za to, že to nesnáším? Mohu za to, že mi takové láteření, které se od poctivé lidové sprostoty liší ještě i pokrytectvím knižních slov, připadá nízké, a navíc i němé, protože nevyovídá o lidech nic, pouze je zatracuje?

Mohu sdílet rozhořčení Václava Černého nad mravním zpusťšením, které přineslo zmonopolnění moci po únoru 1948 a překotná stalinizace poměrů. Také se třesu ošklivostí, když pomyslím na práci státního kata. Avšak nemohu sdílet Černého interpretaci našich nešťastných dějin jako dábelského díla nehodných, pokřivených a v jádře zkažených lidí a jiných tajtrlíků. Dějiny se nám někdy mohou jevit jako utržené z řetězu, ale i tak jsou v konečném důsledku produktem rozsáhlé materiální, sociální a duchovní determinace, a „vinu“ na jejich průběhu mají všichni zúčastnění. Dějiny se dají vysvětlit, ale nedají se soudit. Tedy dají, ale k ničemu to není.

I Černý připouští, že z naší předválečné a válečné národní zkušenosti vyrostla neobyčejně naléhavá potřeba radikálních sociálních přeměn. Přitom chyběla ve všech politických táborech spolehlivá představa o tom, jakými cestami by měla kráčet všeobecná touha po sociální spravedlnosti,

u kterého patníku začne opět nová nespravedlnost, která demokracie je vhodnější, zda „lidová“, nebo selhavší demokracie dvaceti partají, a který mír je spolehlivější, pod sovětskou nebo západní ochranou. Když to Černý připustil, když tedy připustil, že naše dějiny byly okolnostmi zřetelně naprogramovány k revoluci (nevzývali ji téměř všichni?), pak by mohl i připustit, že ne všichni naši nešťastní a věřící revolucionáři, tedy především komunisté z řad našich vzdělanců, byli podvodníky od samého začátku a že by šli hned od začátku jen po korytech a privilegiích moci. Některým z těchto vzdělanců by pak mohl přiznat, že nadutost, krutost, pomstychtivost, zblbnutí a všechno ostatní, co pak zplodila nekontrolovatelná moc, jim vyneslo trauma o nic menší než to, kterému čelil svým pohrdáním on.

Téměř každý si v tomto procesu utvořil nějakou zkušenost a je to naše nejvzácnější národní zkušenost, východisko všech obrod. Netýká se to jen komunistů, ale všech, kteří svedeni jednoduchostí představ o budoucnosti, které šířila poválečná socialistická extáze a důvěra ve Stalinyvy dobré úmysly, spolehli na Gottwaldův slib československého socialismu. Platí to samozřejmě i o obyčejných lidech, kteří uvěřili lákavé vizi, že od té slavné revoluční chvíle se všechno bude dít jen v jejich prospěch.

Hněv je špatným rádcem v úvahách o národním osudu. Podrážděná slova, kterými Václav Černý zahrnul své současníky, mu možná přinesla úlevu a možná se zalíbí i některým čtenářům, nepřipadají mi však o nic přesnější a důstojnější než třeba slova ze starého slovníku třídní nenávisti. Navíc se nedovedu vedle zachmuřené paměti Václava Černého zbavit jistého zahanbení: vždyť právě v té době, která si nezaslouží nic jiného než pohrdání, jsem já, nevědomý, byl párkrát docela šťasten, miloval jsem, měl jsem kamarády a těšil se s nimi, měl jsem děti a radoval jsem se, když přinesly ze školy jedničku, chodil jsem do kina, do divadla, na fotbal a taky na lyže. A dokonce ještě i dnes, když už vím o minulosti skoro všechno, mám pořád kamarády, těším se s nimi a několikrát jsem byl i vrchovatě šťasten. Co má vlastně člověk dělat, když se už jednou narodil do mizerných dějin?

Mimo jiné jsem se v posledních letech utěšoval i tím, že vidím všude okolo sebe, jak všechny ideologie ztrácejí na ceně, jak z nich zůstávají jen fasády a jak se tím pádem dostávají lidé blíže k pravým hodnotám svého bytí a nejsou ochotni plnit jen jakési historické poslání. A najednou vyvstává přede mnou v *Pamětech* Václava Černého ideologie, o které jsem netušil, že by mohla ještě mít tak vášnivou povahu – ideologie českého nacionalismu. Kdyby si někdo dal práci, mohl by ji z této knihy pěkně rekonstruovat. Pozitivních pilířů, o které se tato ideologie opírá, by,

pravda, hodně nenašel. Mohl by však pořídit dokonalý seznam osobností, děl, myšlenek, vlastností, sociálních skupin, povahových rysů, atd., které k ryzímu češství nepatří. U nás patřilo vždy trochu k dobrému tónu stěžovat si na malého českého člověka, když překážel národnímu a dokonce i socialistickému rozmachu. Václav Černý si čecháčkovství přímo oškliví a národní luzu, kterou prý povolal stalinismus k hostině, pak zahrnuje zatracením, které mě dost děsí. Říká, že na této hostině se podíleli:

„Věční desertěři práce a rodilí nepřátelé veškeré hierarchie a řádu, včerejší lísaví domovníci, dobyvatelští zlatokopové, vyučení v pohraničí a navlečení do policajtského, chmatáci bez zákona a příživníci veřejné dobročinnosti a důvěřivosti, usvědčení podvodníci dosud neumytí od hanby, potutelní štekálkové a prodavači všeléků, tlučhubové z výčepu a z nároží, hospodští politikáři, novinářští pisálkové, zběhové literatury, advokacie a třeba i kazatelen, zkoušení hadí muži pružných beder, mistři v šplhu a v skoku do výšky bez rozběhu, přežvýkavci politických dryáků, studentští utrinosové opilí představou bezedné číše, zkažení parchanti intelektuálních kušníren, vyšinutí ze všech pocitů jakékoliv příslušnosti třídní nebo národní, všechno, co se bez talentu a svědomí narodilo k doživotnímu plížení a bahnění v rodném trusu, nenasytné žravé harpyje, přívábenné pachem zdechliny.“ (str. 424–425.)

Snažím se představit si ve zmíněných sociálních kategoriích nějaké konkrétní sociální skupiny Čechů, ale dost dobře mi to nejde. Takové a podobné pasáže v textu jsou totiž spíše ukázkami bohatých možností češtiny spílat bez použití vysloveně hrubých slov než skutečným sociálním popisem. Hranice češství jsou u Černého přísně stráženy. Nedostal se dovnitř ani Peroutka, „který se cítí stát na Mont Blancu zneuznané dokonalosti“ (str. 216), přirozeně už vůbec ne Mukařovský a Havránek, Černého úhlavní nepřátelé na univerzitě. Jakož i ostatní komunisté a jejich poputčici, kteří „nemají právo o svobodě být i jen zároveň se mnou snít!“ (str. 326).

Z království titánských Čechů jsou samozřejmě u Černého vyloučeni už předem židé, definovaní rasově, jak jinak. U židů šlo přece vždycky o „předem daný souzvuk, jenž ani nepotřeboval předběžně vyslovené dohody, o utilitaristické souručenství společné touhy po moci, opřené o společenství nacionální. Tímto nacionálním společenstvím nemíníme ovšem jakékoliv pocity národní příslušnosti české, nacionální faktor nebo prospěch český nehrál v této společnosti nejmenší roli...“ (str. 443).

Dále pak čteme v celé této tirádě o něco smířlivější soud: „Český antisemitismus se Slánským sice nestal skutečností ospravedlnitelnou, ale nadlouho se Slánským Židé u nás zadlužili, to ať je každému zřejmo: nikoliv oni jsou našimi mravními věřiteli, nýbrž my jejich, ať na to nezapomenou!“ (str. 446.)

Věru si už nepamatuju, kdy jsem naposledy četl český text tohoto druhu. Pamatuji si však, že dokonce i mnohé články proti sionismu v posledních patnácti letech byly o něco zastřenější. Nicméně se dovídám nyní, že zbylí Židé, ti, které Hitler nestačil vyhladit, nám s pomocí lůzy vnutili stalinismus. Člověk by se mohl domnívat, že to oni přitáhli v Únoru, převlečení za dělníky, na Staroměstské náměstí, pak si oblékli uniformy policie a armády a mezitím ještě stihli ovládnout odbory a jako první vstoupit do družstev. Nu, jiné knihy svědčí zase o tom, že nás Židé přivedli o dvacet let později na práh kontrarevoluce. Snad se dočkám i toho, že je jednou někdo učiní zodpovědnými za průběh normalizace.

Vskutku osobitý výklad našich dějin. My, Češi, jsme krom luzy naprosto nevinní, za všechny debakly v našich dějinách mohou jiní a jsou nám proklatě dlužní. Každý jednotlivý Žid každému jednotlivému Čechovi; dluhy lze splácet jen jednotlivě. Pak ještě každý Němec, každý Rus, každý Angličan za Mnichov, každý Francouz za Daladiera, každý Polák za Kladsko a každý Američan za to, že nás neosvobodil ještě tehdy, když Sověti neměli tolik bomb. A komu jsme dlužní my? Nechci ani pomyslet na to, kolik věřitelů by se našlo. Jisté je, že kdyby se měly podle tohoto pojetí dějin začít v Evropě splácet všechny historické dluhy, vyvraždili bychom se na tomto starém kontinentě třeba jen obyčejnými kuchyňskými noži, bez raket a atomových hlavic.

Nevedu svévolně logiku úvah Václava Černého ad absurdum, vím, že se to nemá dělat. K absurdním koncům vedou tyto úvahy samy o sobě.

Jak nám připomínají stále v novinách i ve slavnostních projevech, dějiny není možné vrátit zpět. V tom mají, bohužel, pravdu. Bylo by to výhodné moci se vrátit a začít v nějakém bodu jinak. Začít jinak se však dá jen v tom bodu, do kterého už dějiny dospěly, a se vši zátěží. Proto je pro národy tak důležité najít způsob, jak se s vlastními dějinami vyrovnat, jak je strávit, jak je překonat a najít jejich organické a lepší pokračování. Způsob Václava Černého je jedním z nejhorších.